

Пожарська Н. В.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

РОЛЬ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У ПРОЦЕСІ РЕГУЛЮВАННЯ РЕФЕРЕНЦІЇ

У статті проаналізовано особливості вживання прецедентних висловлень та їхній вплив на процес регулювання референції. Особливу увагу зосереджено на встановленні функціонального потенціалу прецедентних феноменів загалом та прецедентних висловлень зокрема. Авторка досліджує особливості конструювання власних висловлень суб'єктами регулювання референції для досягнення взаєморозуміння в комунікації та забезпечення ефективного результату у процесі вербальної інтеракції. У результаті аналізу матеріалу встановлено, що вживання прецедентних феноменів зумовлене поставленими цілями, які залежать від комунікативної ситуації спілкування. У результаті аналізу матеріалу встановлено, що вживання прецедентних феноменів зумовлене поставленими цілями, які залежать від комунікативної ситуації спілкування. У результаті засвідчено, що інтерпретація будь-якого повідомлення суб'єктами регулювання референції як когнітивний процес залежна від фонових знань учасників комунікативної взаємодії. Під час вербальної інтеракції суб'єкти регулювання референції налаштовуються на повідомлення, інтерпретують його і приймають чи не приймають заданий референційний код. Доведено, що коли в мовленнєвий потік проєктується будь-яке висловлення, суб'єкти регулювання референції вдаються до інтерпретативних кроків із метою декодування інформації. Актуалізація прецедентних висловлень у мовленнєвому потоці передбачає докладання значних когнітивних зусиль суб'єктами регулювання референції, необхідних для того, щоб розпізнати намір мовця та досягти порозуміння з комунікативним партнером. Постулюється ідея про те, що будь-який предмет уважається відомим, якщо він будь-коли був введений у поле зору учасників комунікативної взаємодії. Ця відомість може виникати в результаті: а) анафори; б) деіксису; в) аперцепційної відомості. Тому важливою умовою виконання референції є вживання мовцем на позначення референта такої мовної одиниці, яка дозволяє слухачу ідентифікувати об'єкт чи ситуацію, про яку йдеться, та зуміти відрізнити референта від інших. Встановлено, що використання суб'єктами регулювання референції прецедентних висловлень у мовленні є способом ускладненої передачі інформації й апеляцією до фонових знань співрозмовників.

Ключові слова: прецедентні феномени, прецедентні висловлення, регулювання референції, суб'єкти регулювання референції, референт, референційний код, інтерпретативні кроки, лінгвокогнітивна операція.

Постановка проблеми. На сучасному етапі лінгвістичних досліджень визначення функціонального потенціалу прецедентних феноменів є одним з актуальних питань наукових розвідок. Суб'єкти регулювання референції конструюють власні висловлення за допомогою організації засобів референційного коду таким чином, щоб найефективніше донести повідомлення до адресата, який декодує інформацію з найменшими когнітивними зусиллями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прецедентні феномени досліджували І. В. Захаренко [2], Ю. М. Караулов [3], В. В. Красних [4; 5]. Ю. М. Караулов до числа прецедентних феноменів включає лексеми, фразеологізми, речення, а також невербальні одиниці [3, с. 89]. Дослідник уважає, що прецедентні тексти є «значущими для особистості в пізнавальному й емоційному від-

ношенні, добре відомі й широкому оточенню цієї особистості, звернення до яких відновлюється неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості» [3, с. 89]. Учасники комунікативного процесу використовують прецедентні феномени відповідно до поставлених цілей, зумовлених комунікативною ситуацією спілкування. У сучасній лінгвістиці прецедентними вважають такі феномени: 1) добре відомі всім представникам національно-лінгвокультурної спільноти; 2) актуальні в когнітивному (пізнавальному й емоційному) плані; 3) звернення до яких постійно поновлюється в дискурсі представників тієї чи іншої національно-лінгвокультурної спільноти [1, с. 154; 3, с. 216; 8, с. 129]. Прецедентні феномени зберігаються в когнітивній базі у формі когнітивної структури, яка містить диференційні ознаки самого прецедентного феномена, його атрибути й оцінку [4, с. 64], та закріплюються

в мові відповідними мовними знаками. Розуміння текстів, що містять прецедентні феномени, ґрунтується на фонових й енциклопедичних знаннях адресата. Залежно від ступеня їхньої універсальності В. В. Красних виділяє три основні групи прецедентних феноменів:

1. Соціумно-прецедентні – феномени, що відомі будь-якому пересічному представнику того чи іншого соціуму, конфесійного, професійного тощо, та входять до колективного когнітивного простору.

2. Національно-прецедентні – феномени, що відомі будь-якому пересічному представнику тієї чи іншої національно-лінгвокультурної спільноти та входять до національної когнітивної бази.

3. Універсально-прецедентні – феномени, що відомі будь-якій людині та входять до універсальної когнітивної бази [5, с. 50–51].

Прецедентні феномени проєктуються в новий текст на основі не простого повторення чи порівняння, а особливого способу включення в контекст. Включення «чужого слова» у новий контекст може бути гармонійним, що відповідає структурі тексту-реципієнта, чи несумісним, контрастним щодо структури нового тексту [7, с. 27].

До прецедентних феноменів відносять: прецедентне висловлення, прецедентний текст, прецедентне ім'я, прецедентну ситуацію та прецедентний факт [4, с. 69].

Постановка завдання. У нашій науковій розвідці ми ставимо за мету дослідити та проаналізувати прецедентні висловлення як вид прецедентних феноменів, їхню роль у процесі регулювання референції. Адже проблема інтерпретації прецедентних висловів та її вплив на процес регулювання референції є маловивченою і потребує детального аналізу. Регулювання референції розглядаємо як когнітивно-комунікативну стратегію, властивість когнітивного плану, яка застосовується суб'єктами регулювання референції для досягнення комунікативної мети.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, комунікація – це процес творення спільних смислів, який нерозривно пов'язаний із кодуванням та декодуванням інформації. Під час кодування інформації мовець використовує релевантні засоби референційного коду для передачі інформації. Слухач, у свою чергу, вдається до інтерпретативних кроків для розшифрування інформаційного потоку.

Ми виокремлюємо чотири основні кроки інтерпретативної діяльності суб'єктів регулювання референції:

1. Поверхове сприйняття висловлення.
2. Глибинне сприйняття висловлення.
3. Реконструкція наміру та мотиву мовця.
4. Прийняття/неприйняття заданого референційного коду.

Стратегія на прийняття або неприйняття заданого референційного коду є визначальною у процесі регулювання референції, оскільки від неї залежать перебіг вербальної взаємодії та її результат. Інтерпретація будь-якого повідомлення суб'єктами регулювання референції як когнітивний процес залежна від фонових знань учасників комунікативної взаємодії. Під час вербальної інтеракції суб'єкти регулювання референції налаштовуються на повідомлення, інтерпретують його і приймають чи не приймають заданий референційний код.

Прийняття заданого референційного коду пояснюється нами такими чинниками, як: симетрія інтенцій інтерактантів, високий ступінь залученості обох суб'єктів регулювання референції в топіку, релевантність інформації та відсутність соціальної, інтелектуальної чи психологічної дистанції між комунікантами. За таких умов відсутнє «поле напруги» при сприйнятті заданого коду і запропонованого топіка.

Коли в мовленнєвий потік проєктується будь-яке висловлення, суб'єкти регулювання референції вдаються до інтерпретативних кроків, щоб декодувати інформацію. Актуалізація прецедентних висловів у мовленнєвому потоці теж передбачає застосування значних когнітивних зусиль суб'єктами регулювання референції, необхідних для того, щоб розпізнати намір мовця.

Під *прецедентним висловленням* розуміють репродуктивний результат мовленнєвої діяльності, що становить закінчену та самодостатню одиницю дискурсу, складний знак, семантика якого відрізняється від простої суми значень його компонентів [4, с. 65]. До прецедентних висловлень належать цитати з текстів, крилаті вислови, афоризми, прислів'я. Джерелами виникнення прецедентних висловлень завжди є прецедентні тексти і/або ситуації. За критерієм жорсткої зв'язності/автономності щодо свого джерела прецедентні висловлення розподіляють на жорстко зв'язані й автономні. Прикладами прецедентних висловлень першого типу є цитати з відомих творів національної та світової літератури. Прецедентні висловлення другого типу функціонують як незалежні від текстів, прецедентних чи непрецедентних, одиниці дискурсу, що вже набули статусу прислів'я або відразу були створені

як прецедентний текст, який складався з одного цього висловлення [6].

До прецедентних висловлень, на думку В. В. Красних, належать цитати, афоризми, крилаті вислови тощо. Структура прецедентного висловлення включає три елементи:

1) поверхнєве значення, що дорівнює сумі значень компонентів висловлення;

2) глибинне значення, що становить семантичний результат сполучення компонентів прецедентного висловлення і формує його лексико-граматичну структуру;

3) системний смисл, що є сумою глибинного значення висловлення і знання прецедентного феномена та пов'язаних із ним конотацій [4, с. 100–101]

Отже, простежимо, як прецедентні висловлення, які актуалізуються в мовленні, впливають на регулювання референції. Для цього розглянемо та проаналізуємо приклад, який ілюструє прийняття заданого референційного коду:

Sheriff Barnes interposed a drawling comment. "Now wait a minute, Ray, let's not get our cart before our horse".

"I know what I'm doing", Sprague said.

Mason turned to Sheriff Barnes and said, "I think you and I can get along, Sheriff" [11, с. 132].

У наведеному вище прикладі розмова відбувається між трьома суб'єктами регулювання референції, як-от: шериф Барнс, дільничний прокурор Спраг та приватний детектив Мейсон. Вони обговорюють спільне розслідування вбивства відомого бізнесмена. Шериф Барнс уживає прецедентне висловлення *to get a cart before the horse* (ставити воза перед конем), яке означає «робити щось задом наперед», «у неправильному порядку». Він трансформує його у висловлення *let's not get our cart before our horse*, закликає Рея не робити чогось не з того кінця, не так, як заведено за загальноприйнятими правилами та постулатами юридичного процесу. Актуалізація цього прецедентного висловлення проєктується в контекст, який є доречним, усі учасники вербальної взаємодії розуміють, що мається на увазі. Розуміння Реєм актуалізованого прецедентного висловлення маркується фразою *I know what I'm doing*. До того ж енциклопедичні та фонові знання всіх суб'єктів регулювання референції дозволяють їм правильно інтерпретувати зміст повідомлення *to get a cart before the horse* та дійти згоди щодо планування наступних дій у процесі розслідування вбивства бізнесмена. Тому розмова переходить у нове тематичне русло, комунікативна взаємодія продовжується за допомогою

актуалізації заданого референційного коду (*I think you and I can get along, Sheriff*).

Проаналізуємо ще один приклад, який демонструє актуалізацію прецедентного висловлення та стратегічну лінію на прийняття заданого референційного коду:

"Simply this", Sprague said. "Mason's trying to distract our attention from Helen Monteith by dangling Mrs Sabin in front of our noses, but if she was in court in Reno, she could hardly have been killing her husband in a mountain cabin in San Molinas County at one and the same time. Regardless of what other things the woman may have done, she couldn't have been concerned in the murder".

Mason stretched his arms above his head and sucked in a prodigious yawn. "Well, gentlemen, he observed, "at least I'm putting my cards on the table".

Raymond Sprague walked across to the door. "I think," he said, "we're fully capable of making our own investigations" [11, с. 142].

Розмова відбувається між приватним детективом Мейсоном, окружним прокурором Спрагом та шерифом. Вони обговорюють причетність двох підозрюваних жінок до вбивства бізнесмена. Мовленнєвий потік окружного прокурора Спрага характеризується актуалізацією двох власних імен: Хелен Монтейт та міс Себін, які є підозрюваними у вбивстві. Вони є предметом думки мовця всіх учасників комунікативної взаємодії. Приватний детектив Мейсон, у свою чергу, актуалізує прецедентне висловлення *to put ones cards on the table* (покласти карти на стіл), що означає «розказати все як є, нічого не приховуючи». Цей вислів стосується того самого предмета думки мовця, якими в даному сегменті виступають власні імена (Хелен Монтейт та міс Себін). Оскільки фонові знання слухачів дозволяють їм без значних когнітивних зусиль розпізнати та проінтерпретувати прецедентне висловлення, то вони не просять пояснити чи розтлумачити, що мається на увазі. Про це свідчить фраза *I think <...> we're fully capable of making our own investigations*.

Неприйняття заданого референційного коду пояснюється нами такими чинниками, як: асиметрія інтенцій інтерактантів, низький ступінь залученості обох суб'єктів регулювання референції в топіку (або одного з них), нерелевантність наданої інформації та наявність соціальної, інтелектуальної чи психологічної дистанції між комунікантами. Такі умови передбачають наявність «поля напруги» під час сприйняття заданого референційного коду і запропонованого топіка. Тому актуалізація прецедентного висловлення зумовлює

блокування референції та призводить до непорозуміння між суб'єктами регулювання референції.

Будь-який предмет вважається відомим, якщо він будь-коли був уведений у поле зору учасників комунікативної взаємодії. Ця відомість може виникати в результаті: а) анафори (згадування в попередньому контексті); б) деіксису (вказування на об'єкт); в) аперцепційної відомості (загальний фонд знань співрозмовників) [9, с. 270; 10, с. 215, 241–242]. Тому об'єкт дійсності може бути відомий слухачу (аперцепційна відомість, знання), може перебувати в полі зору обох суб'єктів регулювання референції (деіктична відомість, вказування) чи може бути згаданий раніше (анафорична відомість, попереднє згадування). Отже, важливою умовою виконання референції є вживання мовцем на позначення референта такої мовної одиниці, яка дозволяє слухачу ідентифікувати об'єкт чи ситуацію, про яку йдеться. Слухач повинен зуміти відрізнити референта від інших, виділити його з низки схожих об'єктів чи ситуацій.

Проаналізуємо такий приклад для ілюстрації задекларованих постулатів:

<...> “As a matter of fact, if he'd been disposed to be fair with me, I might have been fair with him now. As it is, **I'm in the saddle**, and I'm going to do the driving. Do you understand, Mr. Mason?”

“Perhaps,” Mason said, lighting a cigarette, “you could explain a little more clearly, Mrs Sabin”.

“Very well, I will explain clearly. I'm Fremont's widow. I think there's a will leaving a bulk of his property to me. He told me he was making such a will. If there is a will I'm the executrix of it; if there isn't, I'm entitled to letters of administration” [11, с. 111].

Розмова відбувається між вдовою відомого бізнесмена Місіс Себін та приватним детективом Мейсоном. Вони обговорюють правонаступництво вдови Місіс Себін відповідно до затвердженого заповіту, щодо існування якого є сумніви. Актуалізація фрази **I'm in the saddle** у свідомості слухача повинна викликати конкретні асоціації із ситуацією об'єктивної дійсності. Ця фраза озна-

чає «контролювати ситуацію», «бути на коні». Тобто Місіс Себін має на увазі, що вона буде розпоряджатися заповітом свого покійного чоловіка. Однак детектив Мейсон не зміг розпізнати смислу прецедентного висловлення, тому просить розтлумачити йому чіткіше зміст висловлення “to be in the saddle”. Його прохання маркується експліцитно фразою *perhaps <...> you could explain a little more clearly*. Місіс Себін погоджується все роз'яснити (*Very well, I will explain clearly*), а тому продовжила свій наратив. Така кооперативна стратегія маркується реченнями: *I'm Fremont's widow. I think there's a will leaving a bulk of his property to me. He told me he was making such a will. If there is a will I'm the executrix of it; if there isn't, I'm entitled to letters of administration*.

Як бачимо із проаналізованого прикладу, уживання прецедентного висловлення в даній ситуації породило непорозуміння між суб'єктами регулювання референції, створило «поле напруги» і ускладнило процес інтерпретації актуалізованого висловлення. Однак обидва учасники комунікативної взаємодії продемонстрували дотримання кооперативної стратегії спілкування та порозумілися.

Висновки і пропозиції. Отже, використання суб'єктами регулювання референції прецедентних висловлень у мовленні є способом ускладненої передачі інформації й апеляцією до фонових знань учасників комунікативної взаємодії. Оскільки таке висловлення містить приховані глибинні смисли, які не вербалізуються напряму, то реципієнти докладають додаткових інтерпретативних зусиль, щоб декодувати зміст повідомлення. Регулювання референції в такому разі забезпечується лінгвокогнітивними операціями актуалізації та лінгвокогнітивними операціями реактуалізації референції. Перспективність подальшого дослідження прецедентних феноменів убачаємо у ґрунтовному дослідженні й аналізі прецедентних текстів, прецедентних ситуацій, прецедентних фактів та прецедентних імен, їхньої ролі у процесі регулювання референції.

Список літератури:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Захаренко И. В. Прецедентные высказывания и их функционирование в тексте. *Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации*. Москва, 1997. С. 92–99.
3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 2006. 261 с.
4. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации / В. В. Красных и др. *Вестник Московского государственного университета*. Серия 9 «Филология». 1997. № 3. С. 62–75.
5. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультуроология. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2002. 283 с.

6. Лесик І. В. Роль прецедентних феноменів у породженні й сприйнятті іронії. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки*. Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ, 2011. С. 108–112.
7. Рыжкова В. В. Реализация категории интертекстуальности в американском художественном тексте XIX–XX веков : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Харьков, 2004. 204 с.
8. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище. *Методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики)* : монографія / за ред. В. В. Різуна. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. 392 с.
9. Теория функциональной грамматики: Субъектность, Объектность, Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность / отв. ред. А. В. Бондарко. Санкт-Петербург : Наука, 1992. 304 с.
10. Чейф У. Л. Значение и структура языка. Москва : Либроком, 2009. 430 с.
11. Гарднер Стэнли Эрл. The Case of the Perjured Parrot [Дело о лжесвидетельствующем попугае / предисл. и коммент. Е. В. Угаровой. Москва : Айрис-пресс, 2007. 384 с.

Pozharska N. V. THE ROLE OF PRECEDENT STATEMENTS IN THE PROCESS OF REFERENCE REGULATION

The article analyzes the peculiarities of the use of precedent statements and their impact on the process of reference regulation. Particular attention is paid to establishing the functional potential of precedent phenomena in general and precedent statements in particular. The author explores the peculiarities of constructing their own statements by the subjects of reference regulation to achieve mutual understanding in communication and ensure an effective result in the process of verbal interaction. As a result of the material analysis it is established that the use of precedent phenomena is conditioned by the set goals, which depend on the communicative situation of communication. Thus, it is shown that the interpretation of any message by the subjects of reference regulation as a cognitive process depends on the background knowledge of the participants of communicative situation. During verbal interaction, the subjects of reference regulation adjust to the message, interpret it and accept or not accept the specified referential code. It is proved that when any utterance is projected into the speech stream, the subjects of reference regulation resort to interpretive steps in order to decode the information. The actualization of precedent statements in the speech flow involves the application of significant cognitive efforts by the subjects of reference regulation, in order to recognize the speaker's intention and reach an understanding with the communicative partner. The idea is postulated that any object is considered known if it has ever been introduced into the field of view of the participants. This information can arise as a result of a) anaphora; b) deixis; c) apperception information. Therefore, an important condition for the reference is the speaker's use of such a language unit that allows the listener to identify the object or situation that is discussed and to be able to distinguish the referent from others. The use of precedent statements in speech by the subjects of reference regulation is a complicated information transfer and appeal to the interlocutors' background knowledge.

Key words: precedent phenomena, precedent statements, reference regulation, subjects of reference regulation, referent, referential code, interpretive steps, linguocognitive operation.